



Fotó: Fekete Attila

ELÍTÉLT FOGVATARTOTTAK A STÁTUSZ-HIERARCHIÁBAN

A tanulmány célja az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés női, és a pedofil cselekmények férfi elkövetőinek a büntetés-végrehajtási intézetek státusz-hierarchiájában elfoglalt pozíciójának összevetése¹. A vizsgálat tárgya a fenti deliktumok miatt elítélt, kiszolgáltatott helyzetben lévő fogvatartottaknak a lehetősége az intézetben belüli rangsorban történő pozícióváltásra, ezzel összefüggésben a férfiak és a nők helyzetének egybevetése. Alapját az írás középpontjában álló deliktumok terheltjeivel, valamint ezek körén kívül eső, „más” bűncselekmények elkövetése miatt letöltendő szabadságvesztésre ítélt, adott intézetben belül „hiteles” forrásnak minősülő fogvatartottakkal történő személyes beszélgetések képezik.

The study compares the positions achieved in the prisoners' status hierarchy by the female offenders committing a killing of a newborn and by male offenders convicted for pedophile acts. The paper analyses the possibilities of the vulnerable offenders convicted for the crimes mentioned above to change position within the ranking inside the institution, and in this context the study makes comparison between the male and female prisoners' situation.

The basis of the writing is the range of personal conversations carried out by the author with the persons charged with the delicts above, as well as conversations with prisoners sentenced for "other" crimes and labeled as credible sources in the prisons.

¹ A Kalocsai Fegyház és Börtön Intézetében, valamint a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben az érintett fogvatartottak a beszélgetések diktafonnal való rögzítéséhez történő hozzájárulásukat nyilatkozatban ismerték el. Az interjúk a személyiségi jogok figyelembevételével, valamint a részvételt önként vállaló elítéltek anonimitását tiszteletben tartva kerültek felhasználásra.

Sok ember összezsúfolása kis helyen a civil életben és a normál hétköznapokban is az emberi kapcsolatok kimerülésén, majd feladásán keresztül elembertelenedéshez vezet és agresszív magatartást vált ki,³ mely jelenség fokozottan felerősödik egy külvilágtól zárt, többszörösen deprimáló közegben, és így kiemelt komponensként jelenik meg az elítéltek vonatkozásában. A Goffmann által megfogalmazott totális intézmény definíció⁴ klasszikus alapot szolgáltat az előirányzott célok érdekében a szigorú szabályok által uralt büntetés-végrehajtási intézetek lényegbeli meghatározására. A totalitásból és kényszerből fakadó sajátosságok számtalan nehézség elé állítják a fogvatartottakat. Az alkalmazkodás folyamata során az emberi lény ismereteket szerez a saját környezetéről,⁵ mely a hirtelen, a fokozatosságot nélkülöző totális intézeti körülményekhez társuló környezetváltozás beállta miatt elengedhetetlen a szabadságvesztés büntetésének fizikális és emocionális „túléléséhez”.

Mindkét nem vonatkozásában létezik olyan bűncselekményi kör, mely az elkövető büntetés-végrehajtási intézeten belüli kiszolgáltatott helyzetét – elméletileg – előre meghatározza. A kérdéskör vizsgálata során megjelenő deliktumok passzív alányának életkora, nevezetesen a kiskorúak sérelmére elkövetett – jelen tanulmányban megjelenő – élet és nemi szabadság elleni bűncselekmények képeznek közös pontot az általánosan felállítható börtön státusz-hierarchia legalacsonyabb szintjén elhelyezkedő fogvatartottak tekintetében. A témakör vonatkozásában megjelenő deliktumok kiválasztásának oka az elkövetők jellemzően ugyanazon nemhez tartozásával indokolható, mely elősegíti a férfiak és a nők közötti hasonlóságok, illetve különbségek hatékonyabb vizsgálatát. Ebből adódóan a felnőtt korú nők esetében az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölést, mint életellenes deliktumot vontam a vizsgálat tárgya alá, míg a felnőtt korú férfiak tekintetében a nemi élet szabadsága elleni bűncselekmények körében az ún. pedofil cselekmények terheltjei jelentenek intézeten belül egy sajátos megítélésű, kiszolgáltatott csoportot.

A tanulmány célja a fent említett deliktumok elkövetőinek hazai büntetés-végrehajtási intézetek szubkultúrájában betöltött helyzetének áttekintését adni. Kihívást jelentett számomra a kutatómunka a kérdéskör kapcsán, hiszen kezdeti vizsgálataim arra vezettek, hogy specifikusan a fent meghatározott bűncselekmények férfi és női elkövetőinek büntetés-végrehajtási intézetek belső hierarchiájában betöltött helyzetének összevetésével nem foglalkozik hazai szakirodalom. Ennek okán a végző konklúzió levonására a tanulmány középpontjában lévő deliktumok terheltjeivel, valamint ezek körén kívül eső, „más” bűncselekmények elkövetése miatt letöltendő szabadságvesztére ítélt, adott intézeten belül „hiteles” forrásnak minősülő fogvatartottakkal történő személyes találkozások szolgáltattak alapot. Az önkéntességre

2 A Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben nem pedofil cselekmény elkövetése miatt letöltendő szabadságvesztésre ítélt fogvatartottal készített interjúban tett kijelentés.

3 Lorenz, K. (2002), p. 24.

4 Goffman, E. (2009): Def: „A total institution may be defined as a place of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed, formally administered round of life.” (p. 21.)

5 Lorenz, K. (2002) p. 12.

épülő beszélgetéseket a női elkövetők esetében a „felkért” fogvatartottak mindegyike vállalta, ugyanakkor a megkérdezett pedofil férfi elkövetők fele elutasította az interjúban történő részvételt. Az elhangzottak szerves részét képzik az írásnak, értelem-szerű elkülönítéssel kerülnek bemutatásra és felhasználásra. A terheltekkel folytatott beszélgetések nem az általuk elkövetett bűncselekmény körülményeinek feltárására és kriminológiai vonatkozásának megismerésére terjedtek ki, hanem a fogvatartotti státusz-hierarchiában betöltött szerepüknek, és az intézeti mindennapok megélésének vizsgálatára irányult. A kérdéskör komplexitását, ezáltal tanulmányozásának és a következtetések levonásának nehézségét az elítéltek emberi mivoltából fakadó személyiségtényezők, valamint világnézeti és kulturális különbségeik adják.

Hipotézisem, hogy a tanulmány középpontjában álló bűncselekmények elkövetése miatt végrehajtható szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak a büntetés-végrehajtási intézetek státusz-hierarchiájának legalsó szintjén kiszolgáltatott szerepet töltenek be, és megítélésük kedvezőtlen. A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az elítéltek körében is megvetést kiváltó, kifejezetten a jelen írásban megjelenő bűncselekmények elkövetése miatt végrehajtható szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak státusz-hierarchiában betöltött pozícióját önmagában nem kizárólag az erőszak határozza meg. Mindemellett a vizsgálat tárgya a fenti deliktumok elkövetőinek lehetősége az intézetben belüli rangsorban történő pozícióváltásra.

Hierarchia és erőszak

A büntetés-végrehajtási intézetekben kialakult státusz-hierarchia egy tulajdonképpeni relációs viszonyként is értékelhető, ahol több személy – a fogvatartottak és a személyzet – áll kölcsönhatásban, meghatározott magatartási szabályoknak megfelelően.⁶ Rangsor ezen egymással szemben - nem mellérendelt viszonyban - álló csoportok körén belül is felállítható. A hivatásos állományú felügyelet vonatkozásában a mesterségesen létrehozott jogszabályok tartalmazzák a rendfokozat alapján történő besorolást, míg a velük ellentétes érdekeltségi oldalon helyet foglaló fogvatartottak tekintetében a természetes emberi tényezők bírnak befolyással a hierarchia kialakításában. A folyamatosan változó belső kapcsolatrendszer pillanatnyi felépítésének törekénysége összefüggésben áll a totális intézeti közegből fakadó depresszív tényezőkkel.

Az agresszió – egy nehezen megfogalmazható viselkedésformaként – több szintű meghatározása lehetséges. A témakör kutatói⁷ által különféle megközelítések alapján létrehozott definíciók bemutatása és levezetése nem képezi a tanulmány tárgyát, azonban az agresszió és a büntetés-végrehajtási intézetek közötti kapcsolat kétségtelen a totális intézeti közeg jellegéből fakadó tényezők miatt. Rendezőelvi szerepe a rangsor felállításában az állatvilágban is kiemelt jelentőséggel bír, hiszen e nélkül a magasabb rendű állatok szervezett együttélése nem alakulhat ki.⁸ A büntetés-végrehajtási intézet mesterséges közegében összezárt közösség létének szükségszerű vele-

6 Caldwell, M. G. (1956) p. 649.

7 Többek között: Spielberger (1983), Kaplan és Sadock, (1998), Lorenz, (1963), Wilson, (1975), Kis A. (2010)

8 Lorenz, K. (2000) p. 56.

járója egy belső (több szempont alapján vizsgálható) hierarchia – „természetes” módon, külső beavatkozás és szabályok felállítása nélkül történő - kialakulása. Alapját a fogvatartottak emberi mivoltából fakadó szempontok képezik, így a szubjektivitás és az erőszak kiemelt szerepe megkérdőjelezhetetlen az informális csoportok felépítésében. Rendezőelvi mivolta mellett, mely a strukturálódást segíti elő,⁹ más tényezők is befolyással bírnak a börtön státusz-hierarchia felépítésének kialakulásában. Az informális csoportok hierarchikus szerkezetének összetett mivoltából adódóan az egyén által elfoglalt pozíció vizsgálata bizonyítja az erőszak szignifikáns szerepét. Ezen megállapítás kiemelt jelentőséggel bír azon elítéltek vonatkozásában, akik által elkövetett bűncselekmény a civil társadalmat alkotó egyéneknek kívül, az egyéb deliktumok elkövetése miatt letöltendő szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak körében is mély megvetést vált ki. A büntetés-végrehajtási intézetek alapján véve hűen tükrözik a nemek közötti agresszióval, bántalmazással kapcsolatban a férfiakra és nőkre – a civil életben is – jellemző viselkedési jegyeket, összhangban a totális intézeti körülmények többszörösen depriváló közegéből fakadó érzelmi feszültség fokozott agresszív levezetésének lehetőségével.¹⁰

Női fogvatartottak – Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés

Az *infanticidium*¹¹ a földi lét kezdete óta létező jelenség, mellyel szemben a cselekmény kriminológiai szempontból specifikus vonásai miatt – megosztó jellegéből adódóan – mind a jelenlegi, mind a korábbi szabályozással összefüggésben számos kritika és bírálat fogalmazódott meg. A hatályos magyar szabályozás az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölést minősített eset lévén¹² tíz évtől húsz évig tartó vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel rendeli büntetni. A női terheltek egy része Magyarországon a Kalocsai Fegyház és Börtönben tölti a jogerős ítélet alapján végrehajtandó szabadságvesztését. Fenti bűncselekmény elkövetése miatt előzetes letartóztatásba helyezett vagy jogerősen elítélt terhelteknek a többi elítélt által történő megvetése kétségtelenül jelen van a mindennapokban. A fogvatartottakkal és az intézeti pszichológussal folytatott beszélgetések alapján egyértelmű ezen deliktumnak, és a hozzá kapcsolódó terhelteknek a többi fogvatartott által történő elítélése, azonban megerősített téveszme az elkövetett bűncselekmény miatt elszenvedett állandó fizikai erőszak.

A nők a férfiakkal szemben jóval nehezebben alkalmazkodnak a börtönélet külvilágtól zárt, ingerszegény közegéhez, mely leggyakrabban fizikai és érzelmi problémákban, a klausztrófia megjelenésében és a gyermekekért való aggodalomban

9 Boros J. (1995) p. 19.

10 Boros J., Csetnek L., (2000) p. 140.

11 *Gyermekgyilkosság* – Elérhető az interneten: <http://www.kislexikon.hu/gyermekoles.html> (mi.i.: 2015.VII.10.)

12 2012. évi C. törvény - a Büntető Törvénykönyvről, 160.§ (2) i) pont: A büntetés tíz évtől húsz évig tartó vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az emberölést tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.

nyilvánul meg.¹³ Ezen tényezők kihatással bírnak a szabadságvesztéssel járó büntetés ideje alatt – társaikkal szemben – tanúsított magatartásukra is. A többszörösen depriváló intézeti közegben elhelyezett nők bezártságának egyik következménye az érzések és érzelmek felerősödésében ölt testet. A Kalocsai Fegyház és Börtön szakpszichológusának (Wicker Lilla bv. százados) elmondása alapján a felfokozott alapérzelmeknek köszönhetően sokkal magasabb hőfokon és drámaibban élik meg a negatív érzelmeket is, kiemelten a hiányt, a veszteséget és a döntési helyzettől való megfosztottságot. Ugyanezen érzéseket a férfiak is megtapasztalják, azonban a nőkel szemben jóval egyszerűbben élik meg ezeket. Az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés cselekményének intézeten belüli megítélése vonatkozásában meghatározó, hogy a női elítéltek jelentős része többgyermekes édesanya, így a családtól – kiváltképp a gyermekektől – való szeparáció mentális egészségükre gyakorolt hatása¹⁴ kiemelt jelentőséggel bír. Ennek megfelelően az anyaság érzése erősödik fel bennük annak ellenére, hogy az intézeten kívüli civil életben a döntéseik meghozatala során kevésbé központi és hangsúlyos számukra az anyai mivoltuk ténye. A letöltendő szabadságvesztéssel összefüggésben az élet más területein, a munka és hivatás terén nőként kudarcot vallanak, ennek okán az anyaság érzése az egyetlen, amely megmarad számukra.

A bűncselekmény egyik kriminológiai szempontból sajátos vonása, hogy a női elkövetők egyfajta „titokkényszerben” élik meg terhességüket, titkolván állapotukat a legközelebbi hozzátartozók előtt is. Ezen titokhelyzet a büntetés végrehajtása során is megtalálható, hiszen az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés miatt előzetes letartóztatásba helyezett, vagy letöltendő szabadságvesztésre ítélt nők már a bevonulás előtt tudatában vannak a cselekmény intézeten belüli megítélésével. Ennek okán a várható bántalmazás elkerülése érdekében számtalan esetben - a büntetesként kiszabott évek számával összhangban álló - más bűncselekmény elkövetését vallják magukénak a többi elítélt előtt.

„Esetleg ő elmondja, ha meri, de nem nagyon szoktak dicsekedni, inkább más bűncselekményt mondanak.”

Intézetten belül azonban hamar kiderül és elterjed a valóban elkövetett deliktum ténye, ám elsődlegesen mégsem meghatározó a későbbi státusz-hierarchiában betöltött pozíció elérésében.

„Amikor idekerültem, akkor napi szinten volt ez téma másoknál, mert ugye új ember, új arc, ráadásul egy ilyen bűncselekménnyel. Utána ez valahogy elmúlik náluk, mert jön megint egy másik, és akkor azzal foglalkoznak, aztán még egy, és ez így megy.”

A totális intézeti közeg kiváló emberismerőt formál a fogvatartottakból, így ennek köszönhetően már az első pillanatokban nyilvánvalóvá válik, ha valaki leplezni próbálja az általa ténylegesen elkövetett deliktumot. Az interjúalanyok állítása szerint

¹³ Greer, K. (2000) 80: 442, p. 445.

¹⁴ Plugge, E., Douglas N., Fitzpatrick, R (2006) p. 49.

„van, akiről teljesen lerí, hogy csak azt követhette el. Gyámoltalan, fél az emberektől a börtönben.” Amennyiben a „gyanús” fogvatartott az elkövetett bűncselekményre vonatkozó kérdésre minden bizonnyal valótlan tartalmú vagy elutasító választ ad, abban az esetben megtalálják a módját, hogy a vádirat alapján bizonyosodjanak meg a sejtésükről. A személyes beszélgetések alapján nem egyértelmű az intézetben belül a női fogvatartottak általi megítélése azon eseteknek, amikor az újonnan bevonuló terheltek „gyerekgyilkosság” helyett más bűncselekmény elkövetését vallják magukénak. Az elbeszélések alapján van, aki szerint a fenti körülmény léte nem befolyásolja az egyébként is elutasító fogadtatást. Ezzel szemben azonban olyan álláspont is megfogalmazódott, mely értelmében az ilyen jellegű megtévesztés a bűncselekmény jellege mellett, illetve azzal összefüggésben, tovább fokozza intézetben belül a negatív megítélést.

„Én nem titkoltam, és nem bántott ezért soha senki. Jó, hát biztos volt az ember háta mögött.”

A témakör vonatkozásában, a fogvatartotti interjúk alapján számtalan eset példázza a média meghatározó szerepét. Az intézetekben elhelyezett televíziók közelebb viszik az elítéltek számra a civil, szabadsággal társuló külvilágot, egyúttal a tájékozódás és információszerzés lehetőségét biztosítják számukra. Ennek köszönhetően a fogvatartottak a híradásokban és bűnügyi magazinokban bemutatott esetek alapján tudják (a közvetített műsorban bemutatott terheltek személyiségi jogainak figyelembe vétele ellenére), hogy az újonnan bevonuló társuk ellen milyen deliktum elkövetése miatt emeltek vádat és került előzetes letartóztatásba, vagy ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre.

„Nekem ezt nem kellett sajnós elmondanom senkinek, mert benne volt a televízióban.”

„Talán 2 hónap telt el, amikor kultúrterembe engedtek minket össze valami előadásra, és több ór figyelte, hogy mi fog történni, hogy vajon valaki nekem ugrik-e vagy nem, és csodával határos módon nem, csak megkérdezték, hogy én vagyok-e aki benne volt a tévében, és onnantól kezdve ugyanúgy beszélgettek velem, mint bárki mással.”

A női státusz-börtönhierarchia felállítását illetően az interjúalanyok kivétel nélkül a gyermekek sérelmére bűncselekményt elkövető fogvatartottakat jelölték meg a legalsó szinten. A kérdést árnyalva azonban a deliktum jellegétől függetlenül többen a személyiség milyenségének előtérbe helyezését is hangsúlyozták a rangsor felállításánál, mi több, ezen hierarchia merevségét cáfolva a cselekmény alapján létrejött kategorizálást fokozatosan felváltják, feloldják, és adott esetben – kedvezően vagy kedvezőtlenül – befolyásolják a személyhez köthető személyiség tényezőket. A hosszú távú összecsátás és együttélés miatt az esetek döntő többségében az elkövetett bűncselekménnyel szemben prioritást élveznek az elkövetőhöz köthető személyiségjegyek.

„Megpróbálják elhatárolni a bűncselekményemet, és engem külön vesznek. Itt bent ezt szerintem csak így lehet csinálni.”

A női elítéltek egy része vallja, hogy okkal kapták meg büntetésüket, így senki nem jogosult ítélkezni fogvatartott társa felett. Ezen kijelentés alól kétségtelenül kivételt képeznek a gyermekek sérelmére bűncselekményt elkövetők, melynek megfelelően verbálisan rendszerint „*emlékeztetik őket*” az általuk elkövetett cselekményre és annak intézeten belüli - más bűncselekménnyel szembeni negatív - megítélésére.

„Erkölcseileg senki nem áll a másik felett, a lopás is ugyanolyan bűn..., mindenki itt van valamiért. Viszont tényleg létezik az, hogy a gyerekgyilkos megvetendő.”

Az elítéltek célja a börtönkarrier elkerülése érdekében a „következmények” nélküli bántalmazás, melynek legalkalmasabb eszköze a lelkileg történő nyomásgyakorlás. Ennek alkalmazása – a fogvatartotti interjúk alapján – időszakosan és eltérő mélységben jelentkezik. Női elítéltek esetében a kiváltó ok elsősorban az érintett fogvatartott emocionális kiegyensúlyozottságával magyarázható. Alapját a támogató családi kapcsolatok képzik, amely megléte bizonyítottan csökkenti az adott elítélt részéről jelentkező stressz és az erőszak intézeten belüli megjelenését,¹⁵ illetve térhódítását. Ennek megfelelően látogató és csomag rendszeres fogadása, vagy adott esetben munkaviszony létesítése anyagi stabilitást és pszichés kiegyensúlyozottságot eredményez, mely állapot ellenszenvet és gyűlöletet generál azon fogvatartottak szemében, akik nélkülözik ezen javakat. Fenti körbe tartozó elítéltek negatív megítélését tovább fokozza az általuk elkövetett bűncselekmény. Kérdésként merül fel azonban, hogy ilyen helyzetben a deliktum valóban szignifikáns szereppel bír-e, az egyéb tényezők mellett?

A gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt nőkkel szembeni negatív előítélet nagyobb mértékben van jelen más deliktumok elkövetőinek intézeten belüli megvetéséhez képest. Megnyilvánulási formája elsősorban verbális bántalmazásban ölt testet, mely értelmében megszólják, az összezártságból adódó elkerülhetetlen viták alkalmával „*odaszúrnak*”, és emlékeztetik őket bentlétük okára. Megszólítás szinten „*gyerekgyilkosnak*” titulálják őket, a fizikai atrocitások meglétéről – a téma kényes mivoltára tekintettel – azonban óvatosan fogalmazva számoltak be. Az elkövetők elmondása szerint őket személy szerint testi bántalmazás nem érte, azonban hallottak néhány esetről, mely az érintett terheltekkel szembeni agressziót tükrözi. Az intézeti szakpszichológus megerősítette, hogy eddigi munkája során az elkövetők nem számoltak be az őket ért, a bűncselekményük miatt elszenvedett célzatos fizikai erőszakra, mellyel összefüggésben hangsúlyozta adott fogvatartottak intézeten belüli körülmekintő elhelyezésének fontosságát.

„Itt védik nagyon az ilyeneket.”

¹⁵ Hochstetler, A., Murphy, D. S., Simons, R. L. (2004) p. 441.

A beszélgetésekből kiderült, hogy napjainkban csökkent a nyilvánosságra jutott esetek száma, évekkor korábban jellemzőbb volt a büntetés-végrehajtási intézetek falai között ezen körbe tartozó nőkkel szembeni fizikai erőszak.

„Volt egy zárkatársam, már szabadult. Mesélte, hogy a gyűjtőbe, a szállítás során igencsak elverték, de itt nem.”

„Volt olyan a környezetemben, akit igen, bántottak. Úgy fizikailag, mint lelkileg.”

„Volt rá példa, hogy bele is rúgtak, csipkedték, meg agyon is ütötték, itt a befogadóba. Ha a befogadóba betesznek egy gyerekgyilkost, akkor annak vége, ott nincs úgy ellenőrizve. Úgy csinálják a lányok, hogy táncolnak, meg szól a zene, meg énekelnek, hogy ne vegye észre a felügyelet, hogy ott gond van, tehát el tudják intézni. Nem a felügyeleten múlik, hanem a lányokon és az összetartáson, hogy nem árulják el egymást.”

„Hallottam, de erről nem nyilatkozom, mert nem az én dolgom.”

A női fogvatartottak vonatkozásában az egymás irányába gyakorolt fizikai erőszak megjelenése nem jellemző, azonban a verbális és érzelmi kifejezőképességük fejlettsége¹⁶ miatt a lelki nyomásgyakorlást helyezik előtérbe.¹⁷

„A szemembe soha senki egy rossz szót nem szól az az igazság, sem egy sértést, sem egy bántást nem kaptam. A hátam mögött nagyon csúnya dolgok mennek, erről tudomásom van, de ez meg nem érdekel. Ha nem mernek elém állni, nem merik ezt a szemembe mondani, akkor nincs mit hozzá fűznöm.”

„A fejükhöz vágják a bűncselekményüket, akik olyanok, de van, aki tartja magát ahhoz, hogy nem avatkozik bele, hogy ki miért van itt.”

A megkérdezettek elmondása alapján a fizikai bántalmazás háttérbe szorulása a saját női identitásukkal, és az azzal összeférhetetlen testi erőszak ellenzésével magyarázható.

„Magamból indulok ki, nem karate bajnok voltam, hanem háziasszony és családanya. Meg nem az én dolgom ítélkezni, megkapta azt, amit ráért, ő neki kell a lelkiismeretével megbékélnie, megküzdenie.”

A lehangoló, külvilágtól zárt, deprimáló és ingerszegény környezetben való érvényesülés, illetve a mindennapok – körülményekhez képest – nyugodt és kiegyensúlyozott megélése érdekében elengedhetetlen a belső hierarchiában egy biztos státusz elérése. A társak elismerése, az ebből adódó erős pozíció határozottsággal, intelli-

¹⁶ Tanács E. T. (2014) p. 46.

¹⁷ Fehér L., Parti K. (2002) p. 226.

genciával és hírnévvel kivívható, azonban annak megtartásában kulcsfontosságú az anyagi helyzet szilárdsága mellett a fogvatartotthoz képest fölérendeltségi viszonyban álló felügyelettel és a munkáltatóval kialakított viszony.

„A nők, szerintem a 80%-a ostoba, buta, és ez biztosan adódik az iskolai végzettségükből is. Aki egy kicsit okosabb tőlük és átlát rajtuk, átlát a mondanivalójukon, nem tudnak vele mit kezdeni, és ezért inkább bele sem kötnek, és békén hagyják.”

A minden oldalról megerősített pozitív visszajelzés a nők esetében - az elkövetett bűncselekménytől függetlenül - lehetőséget biztosít a státusz-hierarchiában elfoglalt erős pozíció kivívásában és megszilárdításában. Mindezek együttes fennállása ellenére a tanulmány középpontjában álló bűncselekmény elkövetőivel szembeni negatív előítélet része a mindennapoknak. A kikezdett fogvatartott határozott személyisége hozzájárulhat az intézetben belüli konfliktusok elkerüléséhez.

„Mindenki mindenkiről tudja, hogy miért van bent. A teljes igazságot nem tudják. Az a baj, hogy mindig megtudnak részleteket, hallanak ezt-azt, és ezt összeállítják maguknak. Hogy tulajdonképpen miről van szó, arról meg nekik fogalmuk sincs. Ha az ember egy idő után megunja és elmagyarázza nekik, akkor lehiggadnak. Ha látják azt, hogy én ezt vállalom, és igenis meg merem a szemébe mondani, hogy mit is csináltam, mit követtem el, akkor nem támadnak, és nem piszkálnak.”

A fentiek alapján tagadhatatlan az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés női elkövetőit ért fizikai bántalmazás, mely a fogvatartotti interjúk alapján évekkal korábban jóval komolyabb mértékben öltött testet. Ezzel összefüggésben kulcsfontosságú az erőszak formáinak intézetben belüli megjelenésében és térhódításában a vezetőség és a felügyelet kiemelt szerepének hangsúlyozása. A kérdéskör összetettségét tükrözi, hogy az interjúkban résztvevők kiemelték az ő körletükben, valamint a Kalocsai Fegyház és Börtönben uralkodó békés viszonyokat. Véleményem szerint mindezek ellenére fontos hangsúlyozni, hogy a felügyelet által ellenőrizetlenül hagyott időszakokban történt bántalmazásra nem feltétlenül derül fény minden esetben, hiszen az elítéltek összetartása, valamint a bántalmazott fogvatartott megfélemlítése növeli a látenciát a kérdéskör vonatkozásában.

Férfi fogvatartottak – A pedofil cselekmények

A férfiak tekintetében az ún. pedofil bűncselekmények képezték a vizsgálat tárgyát, mely a magyar büntetőjogi terminológiában nem használt kifejezés alá rendelt, a gyermekeket szexuális cselekménnyel, illetve a szexuális bántalmazással szemben védő bűncselekményeket a hatályos büntető törvénykönyv több tényállása fogalmazza meg.¹⁸

18 2012. évi C. törvény - a Büntető Törvénykönyvről - A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények (XIX. fejezet)

Mindkét nemre jellemző a tanulmány középpontjába álló bűncselekmények elkövetőinek megvetése, azonban a férfi és a női büntetés-végrehajtási intézetek közötti legmarkánsabb különbség - a fogvatartotti interjúk alapján - az erőszak megnyilvánulási formáiban található. A nőkkal szemben a felnőtt férfiak esetében a kegyetlen és erőszakos fizikai bántalmazás is jellemző, melynek mindössze a rendelkezésre álló eszközök és a felügyelet által ellenőrizetlenül hagyott időkeret szabnak határt.

„Egyből porcelántányért kap, úriembert csinállok belőle, nem nyúlhat semmihez, egész nap ülnie kell.”

A pedofil fogvatartottak, az ún. „pedrók”¹⁹ a szexuális depriváció tekintetében szintén kiemelt csoportot képeznek, hiszen őket e tekintetben is a legsúlyosabb mértékben alázzák meg társaik.²⁰ A női fogvatartottakhoz hasonlóan, a férfi büntetés-végrehajtási intézetekben is az első pillanatokban fény derül arra, ha valaki leplezni próbálja a bűncselekményét.

„Ha valaki bekerül és nincs papírja, vagy félrebeszél, nem úgy viszonyul a dolgokhoz, mint egy normális csibész ember, félénk és nem úgy illeszkedik be. Ő a gyermekek fölött gyakorol hatalmat, és amikor bekerül egy olyan zárkába, ahol olyanok vannak, mint én, teljesen meg van rettenve.”

A férfiak esetében mutatkozik a legmarkánsabban a hierarchikus megosztás²¹, melyből következően a pedofil terhelteket kiveti magából a közösség, ennek megfelelően „nem is tudnak, és nem is hagyják őket beilleszkedni”. A büntető igazságszolgáltatásban bizonyos bűncselekmények egyfajta státuszt és stigmát jelentenek a fogvatartottak számára, mely alapján a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények elkövetői a hierarchia alján helyezkednek el.²²

A kérdéskör vonatkozásában, a fentiekkel összefüggésben kiemelendő a jutalmak és a végrehajtás progresszív intézményeinek léte,²³ hiszen adott körülmények mérlegelése alapján adható kedvezmények elvesztésének lehetősége komoly visszatartó erővel bír a totális intézeti közegben, csökkentvén ezáltal a bántalmazások számát a kedvezőtlen megítélésű fogvatartottakkal szemben.

A fizikai erőszak szembeötlő – a nem pedofil cselekmény miatt elítélt fogvatartottakra nézve hátrányos – következményeinek, illetve a további büntetések elkerülése érdekében a legtöbb esetben az elítéltek által előidézett „véletlenszerű balesetek” – „Vonulásnál leesnek a lépcsőn, közös sétán elesnek...”, „Leköpködik őket, ahol csak tudják, beszólogatnak nekik...” – mellett tudatosan a test azon részeire kifejtett erőszakot helyezik előtérbe, melyeknél a bántalmazás esetén nincsenek külsérelmi nyomok. Fentiekén túl – a nőkkal szemben – a férfi elkövetőkkel folytatott beszélgetések

19 A pedofil elkövetők büntetés-végrehajtási intézeten belüli, a hazai büntönszolgálat által használt megnevezése. A személyes beszélgetésekben résztvevő fogvatartottak ezen elkövetői körre vonatkozóan a fenti elnevezésen kívül más kifejezést nem ismernek.

20 Fliegauf G. (2012) p. 25.

21 Solt Á. (2011) p. 40.

22 Jewkes, Y., Crewe, B., Bennett, J. (2012) p. 137.

23 Szűcs A. (2009) p. 5.

során jelent meg az interjúalanyok körében a „*börtönkarrier*” kifejezés. Elkerülése érdekében a negatív érzések ellenére, a nagyobb dózisu fizikai erőszak következményeként jelentkező, a szemmel látható sérüléseket elkerülvén, önmegtartóztatva, átgondoltan és tudatosan, a felügyelet számára nem feltétlenül tudott fizikai erőszak mellett a pszichés bántalmazást helyezik előtérbe. Ezen általuk megfogalmazott stratégia egyik oka, hogy a pszichés nyomásgyakorlás nem ölt testet szemmel látható külsérelmi nyomokban, másrészt a pedofil elkövetők számára hosszú távon elviselhetetlenebbé teszik a lelki sérülések okozásával az egyébként is deprimáló intézeti közegben töltött mindennapokat.

„A fizikai fájdalom, a sérülés elmúlik, a lelki seb azonban soha nem gyógyul meg.”

„A folyamatos piszkálódás szóval nagyon rossz tud lenni.”

Az elbeszélések alapján a pszichés bántalmazás nagyobb mértékben van jelen a mindennapokban, a lelki terror következménye pedig számtalan esetben a pedofil bűnelkövetők önkárosítása.

„Vagy összemetéli magát, vagy felakasztja magát, nagyházban gyakran falcolnak, sűrűn elesnek a lépcsőn.”

A személyes beszélgetések során több fogvatartott hangsúlyozta, hogy a bűncselekmény jellege miatt kerüli a társaságukat, és nem érintkezik ezen elítéltekkel. Annak ellenére, hogy nem fejtenek ki velük szemben fizikai erőszakot, elítélik és mélyen megvetik az elkövetőket.

A státusz-hierarchiában elfoglalt pozíció témakörében az interjúalanyok hangsúlyozták a gyűjtőházak és letöltőházak közötti különbséget. A beszélgetések alapján a gyűjtőházakban a felügyelet tagjai „*jobban vigyáznak*” ezen elkövetői kört alkotó fogvatartottakra, míg a letöltőházak esetében kevésbé tudják körültekintően elhelyezni az elítélteket. A státusz-hierarchia felállításánál a nőekkel azonos módon a férfiak vonatkozásában is megfogalmazódott a személyiség kérdésének meghatározó volta. A legalsó szinten egyértelműen a gyermekek sérelmére életellenes, vagy a nemi szabadság elleni bűncselekmények elkövetői foglalnak helyet, míg a felsőbb szintek elemzésénél a nőkhöz hasonlóan a férfiak esetében is a személyiségjegyek hangsúlyozása dominál, mondván „*embertől és nem bűncselekménytől függ*” az elfoglalt pozíció és a kivívott tisztelet. Az interjúk alapján a fenti megállapítás alól a vizsgálat középpontjában álló bűncselekményt elkövetők vitathatatlanul kivételt képeznek. Ezen férfi fogvatartottak számára nincs kiugrási lehetőség a személyiségjegyek, intelligencia és egyéb tényezők alapján. Esetükben – a női elkövetőkkel szemben – kizárólag az általuk elkövetett deliktum határozza meg a státusz-hierarchiában elfoglalt pozíciójukat, mellyel összefüggésben a férfiakkal folytatott beszélgetések során jelent meg a személyiségjegyek mellett adott fogvatartott hírének és fizikai felépítésének jelentősége.

A férfi fogvatartottakkal készült interjúkban fogalmazódott meg az úgynevezett „*normál*” és „*nem normál*” bűncselekmények közötti különbségtétel, mely szintén összefüggésben áll a belső státusz-hierarchia felállításával. A „*nem normál*” bűncse-

lekmények kategóriája a nők, a gyermekek és az idősek sérelmére elkövetett - elsősorban erőszakos - bűncselekményeket öleli fel, mely elkövetőinek a büntetés-végrehajtási intézeten belül elfoglalt státuszát a későbbi pozícióváltás lehetőségének kizárásával előre meghatározza. A „*normál*” bűncselekmények köre ezzel szemben a fent említetteken kívül eső minden más deliktumot magában foglal. Természetesen ezen kategórián belül is meghatározható a cselekmények hierarchikus viszonya – ragsor felállításával –, azonban ebben a kérdésben nem volt összhang az elítéltek nyilatkozataiban. Fogvatartottanként eltérő megítélés alá esnek a bűncselekménytípusok, a gyermekek sérelmére elkövetett erőszakos/szexuális cselekmények kivételével, hiszen más deliktumok terheltjei nem képeznek a pedofil elkövetőkhöz hasonló kiszolgáltatott csoportot intézeten belül.

„Az anyagi javak pótolhatóak, de ha valakit megerőszakolnak, azt soha nem fogja elfelejteni.”

Összegzés

A Kalocsai Fegyház és Börtönben, továbbá a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben a fogvatartottakkal folytatott személyes beszélgetések alapján bevonuláskor a büntetés-végrehajtási intézetek hierarchiájának legalsó szintjén helyezkednek el a gyermekek sérelmére bűncselekményt elkövető fogvatartottak. A pedofil terheltek témakörében, a férfiakkal készült interjúk tartalma egyezést mutat a megjósolt visszajelzésekkel, azonban az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés női elkövetőinek helyzetével összefüggésben folytatott beszélgetések során nem várt eredmények születtek. A pedofília negatív megítélése a verbális bántalmazáson túl fizikai erőszakban is megnyilvánul, esetükben kizárólag a bűncselekmény jellege határozza meg a státusz-hierarchiában elfoglalt helyet, a pozícióváltás lehetőségének kizárásával. Mindezzel szemben a női fogvatartottak tekintetében, az újszülöttek sérelmére elkövetett emberölés vonatkozásában a személyiségtényezők is meghatározó szerepet töltenek be a hierarchia kialakulása során. A többi fogvatartott általi kedvezőtlen megítélésük kétségtelenül része a mindennapoknak, mely elsősorban verbális bántalmazásban ölt testet. Megvetik, kibeszélik és megbélyegzik őket, azonban a státusz-hierarchiában betöltött szerepüket nem feltétlenül köti meg a bűncselekmény jellege. A személyes beszélgetéseket alapul véve tagadhatatlan az őket ért fizikai bántalmazás, mely intézeten belüli térhódítása évekkel korábban jóval komolyabb mértékben öltött testet. A nyilvánosságra került esetek száma csekély, mely összefüggésbe hozható a végrehajtás progresszív intézményeinek létével, az elítéltek összetartásával és a bántalmazott fogvatartottak megfélemlítésével.

A beszélgetésekben résztvevők - nem a tanulmány középpontjában álló bűncselekmények elkövetése miatt előzetes letartóztatásba helyezett vagy letöltendő szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak - mindkét nem vonatkozásában nyíltan beszéltek a verbális bántalmazás sajátosságairól. A témakör kényes és összetett mivoltára tekintettel fontosnak tartom kiemelni a látenciát a tanulmány középpontjában álló bűncselekmények elkövetőit ért fizikai bántalmazással összefüggésben.

Felhasznált irodalom

- Boros János – Csetneky László (2000): Börtönpszichológia Rejtjel Kiadó
- Boros János (1995. június): Rab-hierarchia Börtönügyi Szemle 14. évf. 2. sz.
- Caldwell, Morris G. (1956): Group Dynamics in the Prison Community (Journal of Criminal Law and Criminology)
<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4422&context=jclc>
 (m.i.: 2015. szeptember 18.)
- Fehér Lenke – Parti Katalin (2002): Nők a börtönben, Kriminológiai tanulmányok 39., Budapest, m.h.: http://www.okri.hu/images/stories/KT/kt39_2002_sec.pdf#212
- Fliegeauf Gergely (2012): Fogvatartotti alkotások kvalitatív tartalomelemzése – kriminológiai és pönológiai vonatkozások Börtönügyi Szemle 2012/3.
- Goffman, Erving (2009): Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates – with a new introduction by William B. Helmreich (Transaction Publisher)
- Greer, Kimberly r. (2000): The Changing Nature of Interpersonal Relationships in a Women's Prison (The Prison Journal 80: 442)
- Hochstetler, Andy – Murphy, Daniel S. – Simons, Ronald L. (2004): Damaged Goods: Exploring Predictors of Distress in Prison Inmates Article in crime & Delinquency · July 2004, (http://www.researchgate.net/profile/Daniel_Murphy9/publication/249718832_Damaged_Goods_Exploring_Predictors_of_Distress_in_Prison_Inmates/links/54281f2a0cf2e4ce940c4983.pdf)
- Jewkes, Yvonne – Crewe, Ben – Bennett, Jamie (2012): Handbook on Prisons (Routledge)
- Kis Anna: Az agresszió etológiai szempontú elemzése különös tekintettel az emberre és környezetére <http://kisanna.web.elte.hu/doc/tdk/KisAnnaBSc2010.pdf>
 (m.i.: 2015. szeptember 20.)
- Lorenz, Konrad (2000): Az agresszió (Cartafilus Kiadó, Budapest)
- Lorenz, Konrad (2002): A civilizált emberiség nyolc halálos bűne (Cartaphilus Kiadó)
- Plugge, Emma – Douglas, Nicola – Fitzpatrick, Ray (2006): The Health of Women in Prison Study Findings (Department of Public Health University of Oxford)
- Solt Ágnes (2011): A fogvatartotti szubkultúra és a totális intézmény belső rendje. Budapest, 2011. október 5.
- Szűcs András (2009): A végrehajtási fokozat megváltoztatásának elméleti és gyakorlati kérdései (Börtönügyi Szemle, 2009/1. szám)
- Tanács Eszter Tímea (2014): A nők fogvatartásának speciális aspektusai, Börtönügyi Szemle 2014/1